

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА

УДК 349.42

О. В. МОРОЗ,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного права та процесу Харківського національного університету внутрішніх справ

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ СТОРОНАМИ УМОВ ДОГОВОРУ КОНТРАКТАЦІЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ

У статті проаналізовано відповідальність сторін за порушення умов договору контрактації сільськогосподарської продукції. Визначено, що відповідальність сторін за порушення зобов'язань за договором контрактації сільськогосподарської продукції встановлена у формі неустойки (штраф, пеня) та у формі відшкодування збитків. Охарактеризовано правові наслідки, що наступають у випадку порушення даного зобов'язання. Встановлено підстави звільнення від відповідальності за порушення договору контрактації сільськогосподарської продукції.

Ключові слова: договір контрактації сільськогосподарської продукції, відповідальність за порушення договору.

Постановка проблеми. З метою забезпечення населення сільськогосподарською продукцією та формування державного резерву необхідна налагоджена система відносин із закупівлі сільськогосподарської продукції у виробників. Для врегулювання даних відносин сторони укладають договір контрактації сільськогосподарської продукції. Враховуючи специфіку розвитку сільськогосподарського виробництва, необхідно чітко визначити відповідальність за порушення сторонами умов договору контрактації сільськогосподарської продукції.

Мета даної роботи – дослідження відповідальності за порушення сторонами умов договору контрактації сільськогосподарської продукції. Для досягнення цієї мети необхідно вирішити такі **завдання**: 1) провести правовий аналіз відповідальності, яка буде наступати у випадку порушення умов договору контрактації сільськогосподарської продукції виробником; 2) провести правовий аналіз відповідальності, яка буде наступати у випадку порушення умов договору контрактації сільськогосподарської продукції заготівельником; 3) дослідити форми відповідальності сторін за порушення умов договору контрактації сільськогосподарської продукції; 4) визначити підстави звільнення від відповідальності за порушення умов договору контрактації сільськогосподарської продукції.

Об'єктом даного дослідження є система відносин, закріплена сукупністю правових норм, що регулює відповідальність за порушення сторонами умов договору контрактації сільськогосподарської продукції.

Предметом дослідження є система правових актів, які регулюють відносини, що виникають при контрактації сільськогосподарської продукції.

Аналіз останніх досліджень. Проблематика цивільно-правової відповідальності досліджувалася ученими-юристами в найрізноманітніших аспектах. Фундаментальні дослідження в цій області були проведені О. С. Іоффе, Г. К. Матвєєвим, Б. С. Антімоновим, Н. С. Малєїним, В. Ф. Масловим, Ф. Л. Рабіновичем, В. К. Райхером та іншими вченими.

Але проблематика цивільно-правової відповідальності сторін за порушення умов договору контрактації сільськогосподарської продукції слабо висвітлена, є достатньо актуальною та потребує подальшого дослідження.

Виклад основного матеріалу. Питання про поняття цивільно-правової відповідальності є спірним в юридичній науці. Так, В. П. Грібанов визначав цивільно-правову відповідальність як одну з форм державного примусу, пов'язану із застосуванням санкцій майнового характеру, направлених на відновлення порушених прав і стимулювання нормаль-

них економічних відносин юридично рівноправних учасників цивільного обороту [1, с. 172–173].

Б. І. Пугінський також відзначає, що «хоча відповідальність може бути реалізована у безспірному (неповному) порядку і навіть добровільно покладена на себе боржником шляхом сплати суми неустойки або збитків стороні, що потерпіла, це не змінює її державно-примусового характеру» [2, с. 137].

У той же час не можна не відзначити, що державний примус, примусовий характер властиві будь-якій санкції, яка є заснованою на правовій нормі примусовою мірою. Проте, як вірно відзначав О. С. Іоффе, не будь-яка санкція є мірою юридичної відповідальності. Відповідальність – це не просто санкція за правопорушення, а така санкція, яка тягне певні позбавлення майнового або особистого характеру [3, с. 7–8].

Значний інтерес при дослідженні договірних правовідношення представляє визначення співвідношення «договірної санкції» та «договірної відповідальності». Як вірно відзначав Б. С. Антімонов, «договірною санкцією є правовий наслідок, який норма встановлює або допускає у разі порушення договірних зобов'язань. Такий наслідок завжди несприятливий для сторони в договорі. Ця ознака властива і договірній відповідальності, оскільки договірна відповідальність є видом договірної санкції. Але договірна відповідальність має і свої специфічні особливості, видові ознаки, якими вона відрізняється від родового поняття договірної санкції. Договірна відповідальність є завжди додатковим зобов'язанням, що містить додаткову правомочність кредитора і додатковий обов'язок боржника, яких не було у змісті первинного зобов'язання до його порушення» [4, с. 17].

Не будь-яка договірна санкція безумовно може бути охарактеризована як додаткове зобов'язання, що тягне для боржника позбавлення майнового характеру.

Деякі автори виділяють так звану позитивну відповідальність, під якою розуміється неухильне, суворе, гранично ініціативне здійснення всіх обов'язків [5, с. 371].

Широко підходить до визначення відповідальності В. А. Тархов, на думку якого, цивільно-правова відповідальність – «обов'язок, який регулюється правом, дати звіт у своїх діях» [6, с. 8–11].

Із наведених вище визначень відповідальності, на наш погляд, найбільш вірно відображає суть цього поняття, є визначення, запропоноване О. С. Іоффе. На його думку, «цивільно-правова відповідальність є санкцією за правопорушення, що викликає для порушника негативні наслідки у вигляді позбавлення суб'єктивних цивільних прав або покладання нових або додаткових цивільно-правових обов'язків» [7, с. 97].

На думку В. В. Вітрянського, «підставою цивільно-правової відповідальності (єдиною і спільною) є порушення суб'єктивних цивільних прав, як майнових, так і особистих немайнових, оскільки цивільно-правова відповідальність є відповідальністю одного учасника майнового обороту перед іншим, відповідальність порушника перед потерпілим, її загальною метою є відновлення порушеного права на основі принципу відповідності розміру відповідальності розміру заподіяної шкоди або збитків. При застосуванні цивільно-правової відповідальності не мають жодного правового значення «шкідливі наслідки» з точки зору негативного впливу допущеного порушення цивільних прав на суспільні інтереси (втім, як і самі суспільні інтереси), «об'єктивна» і «суб'єктивні» сторони цивільного правопорушення» [8, с. 569].

В. М. Батурін вважає, що договір контрактиції за юридичною природою є складною формою, він регулює товарно-грошові, майнові і навіть організаційні відносини, які виникають у сфері сільськогосподарського виробництва. Договір регулюється нормами декількох правових галузей. Безперечно, однією з них є цивільне право [9].

Відповідно до ч. 1 ст. 713 Цивільного кодексу України [10] за договором контрактиції сільськогосподарської продукції виробник сільськогосподарської продукції зобов'язується виробити визначену договором сільськогосподарську продукцію і передати її у власність заготівельникові (контрактанту) або визначеному ним одержувачеві, а заготівельник зобов'язується прийняти цю продукцію та оплатити її за встановленими цінами відповідно до умов договору.

До договору контрактиції застосовуються загальні положення про купівлю-продаж та положення про договір поставки, якщо інше не встановлено договором або законом (ч. 1 ст. 713 Цивільного кодексу України [10]).

У Цивільному кодексі України необхідно більш детально регламентувати відповідальність за порушення сторонами умов договору контрактиції сільськогосподарської продукції.

На даний час договір контрактиції, яким регулюється державна закупка сільськогосподарської продукції, більш детально регламентується нормами Господарського кодексу України (статті 272–274 Господарського кодексу України).

За порушення умов договору контрактиції сільськогосподарської продукції застосовуються як загальні заходи цивільно-правової відповідальності, так і спеціальні.

В. М. Батурін вважає, що найбільш поширеним і кращим є положення про те, що відповідальність – це реалізація санкцій у зобов'язаннях, встановлених законом або договором із застосуванням до боржника

ка у випадку невиконання або неналежного виконання зобов'язання [9].

Як зазначає В. М. Батурін, цілі цього виду юридичної відповідальності – досягнення реального виконання договірних зобов'язань, недопущення порушення договору контрактації. Забезпечити дотримання і виконання умов названого договору – таке головне призначення відповідальності за цим договором [9].

Майнова відповідальність за невиконання або неналежне виконання зобов'язань за договором контрактації як конкретні правовідносини виникає внаслідок порушення правових норм, у тому числі договірному характеру, що регулюють закупівлю сільськогосподарської продукції. Укладання даних двосторонніх правових відносин є юридичним обов'язком винної сторони нести несприятливі майнові наслідки за невиконання або неналежне виконання прийнятих на себе зобов'язань. Питання відповідальності вирішуються або в претензійному, або в судовому порядку [9].

Майнова відповідальність сторін за порушення зобов'язань за договором контрактації встановлена у двох формах:

1) у формі неустойки (штраф, пеня), що виступає засобом забезпечення виконання зобов'язань, що виникають із даного договору;

2) у формі відшкодування збитків [11, с. 118].

Спеціальна відповідальність за порушення сторонами умов даного договору передбачена у спеціальних нормативно-правових актах.

Відповідно до ч. 1 ст. 274 Господарського кодексу України [12] за нездачу сільськогосподарської продукції у строки, передбачені договором контрактації, виробник сплачує контрактанту неустойку в розмірі, встановленому договором, якщо інший розмір не передбачений законом.

Сільськогосподарська продукція повинна бути у кількості та асортименті, що передбачена договором.

У випадку якщо розмір штрафних санкцій законом не визначено, санкції застосовуються в розмірі, передбаченому договором. При цьому розмір санкцій може бути встановлено договором у відсотковому відношенні до суми невиконаної частини зобов'язання, або у певній визначеній грошовій сумі, або у відсотковому відношенні до суми зобов'язання незалежно від ступеня його виконання, або у кратному розмірі до вартості товарів (робіт, послуг) (п. 4 ст. 231 Господарського кодексу України [12]).

Слід зазначити, що законодавець окремо обумовив випадки порушення господарського зобов'язання, в якому хоча б одна сторона є суб'єктом господарювання, що належить до державного сектора економіки, або порушення, пов'язане з виконанням державного контракту, або виконання зобов'язання

фінансується за рахунок Державного бюджету України чи за рахунок державного кредиту. За таких обставин, якщо інше не передбачено законом чи договором, за порушення строків виконання зобов'язання стягується пеня у розмірі 0,1 відсотка вартості товарів (робіт, послуг), з яких допущено прострочення виконання за кожний день прострочення, а за прострочення понад тридцять днів додатково стягується штраф у розмірі семи відсотків вказаної вартості (ч. 2 ст. 231 Господарського кодексу України) [13].

Відповідно до ч. 2 ст. 274 Господарського кодексу України [12] за невиконання зобов'язання щодо приймання сільськогосподарської продукції безпосередньо у виробника, а також у разі відмови від приймання продукції, пред'явленої виробником у строки і в порядку, що погоджені сторонами, контрактант сплачує виробнику штраф у розмірі п'яти відсотків вартості неприйнятої продукції, враховуючи надбавки і знижки, а також відшкодовує завдані виробникові збитки, а щодо продукції, яка швидко псується, – повну її вартість.

Штрафом є неустойка, що обчислюється у відсотках від суми невиконаного або неналежно виконаного зобов'язання (ч. 2 ст. 549 Цивільного кодексу України [10]).

Крім сплати штрафу контрактант зобов'язаний відшкодувати завдані сільськогосподарському товаровиробнику збитки. Така вимога свідчить про посилення господарсько-правової відповідальності заготівельника сільськогосподарської продукції, оскільки за одне порушення застосовуються два різні види господарських санкцій: відшкодування збитків та штрафні санкції (штраф). Під збитками розуміються витрати, зроблені управленою стороною, втрата або пошкодження її майна, а також не одержані нею доходи, які управнена сторона одержала б у разі належного виконання зобов'язання або дотримання правил здійснення господарської діяльності іншою стороною (ч. 2 ст. 224 Господарського кодексу України) [13].

Розмір збитків, завданих порушенням зобов'язання, доказується кредитором.

Збитки визначаються з урахуванням ринкових цін, що існували на день добровільного задоволення боржником вимоги кредитора у місці, де зобов'язання має бути виконане, а якщо вимога не була задоволена добровільно, – у день пред'явлення позову, якщо інше не встановлено договором або законом. Суд може задовольнити вимогу про відшкодування збитків, беручи до уваги ринкові ціни, що існували на день ухвалення рішення (ч. 3 ст. 623 Цивільного кодексу України [10]).

При визначенні неодержаних доходів (упущеної вигоди) враховуються заходи, вжиті кредитором щодо їх одержання.

Відповідно до ч. 3 ст. 274 Господарського кодексу України [12] у разі якщо продукцію не було своєчасно підготовлено до здавання-приймання і про це не було попереджено контрактанта, виробник відшкодовує контрактанту завдані цим збитки.

Зазначена вимога також підсилює господарсько-правову відповідальність виробника сільськогосподарської продукції (за одне порушення застосовується відшкодування збитків та штрафні санкції (неустойка) [13].

У договорі контрактації можуть бути передбачені також інші санкції за невиконання або неналежне виконання зобов'язань.

Відповідальність сторін за невиконання або неналежне виконання умов договору контрактації сільськогосподарської продукції будується на принципі

вини, яка презюмується (статті 614, 617 Цивільного кодексу України).

Сторона у договорі контрактації сільськогосподарської продукції, яка порушила зобов'язання, звільняється від відповідальності за порушення зобов'язання, якщо доведе, що це порушення сталося внаслідок випадку або непереборної сили (стихійні лиха чи інші несприятливі умови виробництва сільгосппродукції).

Висновки. Отже, дослідження відповідальності за порушення сторонами умов договору контрактації сільськогосподарської продукції має важливе науково-практичне значення, оскільки відсутність у законодавстві деяких положень перешкоджає можливості належного захисту прав сторін.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гражданское право: учебник: в 2 т. / под ред. Е. А. Суханова. Москва: БЕК. 1993. Т. 1 : Гражданское право. 1993. 383 с.
2. Пугинский Б. И. Гражданско-правовые средства в хозяйственных отношениях. Москва: Юрид. лит., 1984. 224 с.
3. Иоффе О. С. Ответственность по советскому гражданскому праву. Санкт-Петербург: ЛГУ, 1955. 311 с.
4. Антимонов Б. С. Основания договорной ответственности социалистической организации. Москва: Госюриздат, 1962. 175 с.
5. Алексеев С. С. Проблемы теории права. Курс лекций: в 2 т. Т. 1 : Основные вопросы общей теории социалистического права. Свердловск., 1972. 394 с.
6. Тархов В. А. Ответственность по советскому гражданскому праву. Саратов: Саратовский университет, 1973. 456 с.
7. Иоффе О. С. Обязательственное право. Москва: Юрид. лит., 1975. 880 с.
8. Брагинский М. И., Витрянский В. В. Договорное право: Общие положения. Москва: Статут, 1997. 681 с.
9. Батурин В. М. Договор контрактації зернових и маслянисных культур. Москва: Агропромиздат, 1988. 94 с.
10. Цивільний кодекс України: від 16.01.2003 № 435–IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40. Ст. 356.
11. Станіславський В. П. Договір контрактації продукції насінництва. *Університетські наукові записки*. 2008. № 2(26). С. 113–118.
12. Господарський кодекс України: від 16.01.2003 № 436–IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18, № 19–20, № 21–22. Ст. 144.
13. Коментар Господарського кодексу України. URL: <http://legalexpert.in.ua/komkodeks/hku/85-hku/2828-274.html>.

REFERENCES

1. Alekseev, S.S. (1972). The main questions of the general theory of socialist law. In: Alekseev S.S. Problems of the theory of law. Course of lectures. Sverdlovsk.
2. Antimov, B.S. (1962). Grounds for the contractual liability of the socialist organization. Moscow: Gosyuridat.
3. Baturin, V.M. (1988). Contract of contracting grains and oilseed crops. Moscow: Agropromizdat.
4. Braginsky, M.I., Vitryansky, V.V. (1997). Contract law: General provisions. Moscow: Statute
5. Sukhanov E. A. (Ed.). (1993). Civil law. Vol. 1. Moscow: BEC.
6. Commentary of the Commercial Code of Ukraine. URL: <http://legalexpert.in.ua/komkodeks/hku/85-hku/2828-274.html>.
7. Ioffe, O.S. (1955). Responsibility for Soviet Civil Law St. Petersburg: LSU
8. Ioffe O.S. (1975). Obligatory law. Moscow: Yurid. Lit.
9. Puginsky, B.I. (1984). Civil-law means in economic relations. Moscow: Yurid. Lit.
10. Stanislavsky, V.P. (2008). Contract of seed production. *University scientific notes*, no. 2 (26). pp. 113–118.

11. Tarkhov, V.A. (1973). *Responsibility for Soviet civil law*. Saratov: Saratov University.
12. The Civil Code of Ukraine No. 435-IV. *Supreme Council of Ukraine*, January 16, 2003. No. 40. Art. 356.
13. The Commercial Code of Ukraine no. 436-IV. *Supreme Council of Ukraine*. January 16, 2003, no. 18, no. 19-20, no. 21-22. Art. 144.

О. В. МОРОЗ

кандидат юридических наук, доцент, доцент кафедры гражданского права и процесса Харьковского национального университета внутренних дел

ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ЗА НАРУШЕНИЕ СТОРОНАМИ УСЛОВИЙ ДОГОВОРА КОНТРАКТАЦИИ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОЙ ПРОДУКЦИИ

В статье проанализирована ответственность сторон за нарушение условий договора контрактации сельскохозяйственной продукции. Определено, что ответственность сторон за нарушение обязательств по договору контрактации сельскохозяйственной продукции установлена в форме неустойки (штраф, пеня) и в форме возмещения ущерба. Дана характеристика правовым последствиям, которые наступают в случае нарушения данного обязательства. Определены основания освобождения от ответственности за нарушение договора контрактации сельскохозяйственной продукции.

Ключевые слова: договор контрактации сельскохозяйственной продукции, ответственность за нарушение договора.

O. V. MOROZ

PhD, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Civil Law and Civil Procedure
Kharkiv National University of Internal Affairs

LIABILITY OF THE PARTIES FOR VIOLATING THE TERMS AND CONDITIONS OF CONTRACTS FOR THE DELIVERY OF AGRICULTURAL PRODUCTS

Problem Setting. In order to provide the population with agricultural products and to form a state reserve, a well-established system of relations for the purchase of agricultural products is urgent. Taking into account the specific features of the development of agricultural production, it is necessary to define the liability of the parties for violating the terms and conditions of contracts for the delivery of agricultural products.

Analysis of resent researches and publications. The problems of civil law liability were studied by legal scholars in different respects. Comprehensive research in this sphere was conducted by O.S. Ioffe, B.S. Antimonov and others.

Target of research. The aim of the paper is to investigate the liability of the parties for violating the terms and conditions of contracts for the delivery of agricultural products. In order to achieve this goal, the following tasks must be solved: to carry out a legal analysis of the liability, which will occur if a producer and a purchaser violate the terms and conditions of the contract for the delivery of agricultural products.

Article's main body. The article analyzes the liability of the parties for violating the terms and conditions of contracts for the delivery of agricultural products. It is defined that the liability of the parties for breach of obligations under the contract for the delivery of agricultural products is established in the form of a penalty (fine, penalty) and in the form of damages. The legal consequences that occur in the event of a breach of this obligation are described. The grounds for relief of liability for breach of contracts for the delivery of agricultural products have been established.

Conclusions and prospects for the development. Analyzes the liability of the parties for violating the terms and conditions of contracts for the delivery of agricultural products is of great scientific and practical importance, since lack of some provisions in the legislation prevents from the possibility of proper protection of the parties rights.

Keywords: contracts for the delivery of agricultural products, liability for breach of a contract.